

УДК 343.4/5

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.4>

ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ КАТУВАННЯ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Базелюк В.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-5223-8633*

Базелюк В.В. Питання відмежування катування від домашнього насильства.

У статті досліджуються елементи та ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 126-1 та 127 КК України.

Встановлено, що зазначені кримінальні правопорушення мають спільний безпосередній об'єкт. Їх додаткові об'єкти також можуть співпадати, хоча при вчиненні домашнього насильства коло таких об'єктів є дещо ширшим.

І катування, і домашнє насильство з об'єктивної сторони може мати форму як дії, так і бездіяльності. При цьому діяння при вчиненні обох кримінальних правопорушень може полягати у заподіянні фізичного або психологічного насильства. Проте у ст. 127 КК України мова йде саме про сильний фізичний біль чи моральні страждання. Однак така вказівка на ступінь болю чи страждань не може бути суттєвою відмежувальною ознакою, оскільки саме поняття «сильний» біль чи страждання є оціночним. До того ж при вчиненні домашнього насильства такий біль також може бути сильним.

Однією із форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, є економічне насильство. Хоча у ст. 127 КК України законодавець прямо не передбачив економічне насильство, однак в окремих випадках воно може бути визнане діянням, спрямованим на заподіяння сильного морального страждання характерного для катування.

Встановлено, що у ст. 126-1 КК України є вказівка на «систематичність», тобто вчинення діяння принаймні втретє. В той час для складу катування таку ознаку встановлювати не потрібно.

Доведено, що обидва досліджувані кримінальні правопорушення мають матеріальний склад.

Із суб'єктивної сторони і катування, і домашнє насильство можуть бути вчинені лише з умисною формою вини. Однак відмежувальною ознакою складу катування є наявність чітко встановленої мети.

Встановлено, що головною відмежувальною ознакою досліджуваних складів кримінальних правопорушень є суб'єкт. Суб'єкт катування є загальним, а суб'єкт домашнього насильства – спеціальний.

Доведено, що при конкуренції ст. ст. 127 та 126-1 КК України застосуванню підлягає спеціальна норма – ст. 126-1 КК. Однак зважаючи на її значно м'якшу санкцію, кваліфікувати дії винної особи у таких випадках слід за сукупністю зазначених норм.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, склад кримінального правопорушення, домашнє насильство, фізичне насильство, психологічне насильство, економічне насильство, близькі особи, катування, сильний фізичний біль, моральні страждання, залякування.

Bazeliuk V.V. The issue of distinguishing torture from domestic violence.

The article examines the elements and characteristics of criminal offenses under Articles 126-1 and 127 of the Criminal Code of Ukraine.

It has been established that these criminal offenses have a common direct object. Their additional objects may also coincide, although in the case of domestic violence, the range of such objects is somewhat broader.

Both torture and domestic violence, from an objective point of view, can take the form of both action and inaction. At the same time, the act of committing both criminal offenses may consist in causing physical or psychological violence. However, Article 127 of the Criminal Code of Ukraine refers specifically to severe physical pain or mental suffering. However, such an indication of the degree of pain or suffering cannot be a significant distinguishing feature, since the very concept of “severe” pain or suffering is evaluative. In addition, in cases of domestic violence, such pain can also be severe.

One of the forms of the objective side of a criminal offense under Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine is economic violence. Although Article 127 of the Criminal Code of Ukraine does not explicitly mention economic violence, in certain cases it may be recognized as an act aimed at causing severe mental suffering characteristic of torture.

It has been established that Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine refers to “systematicity,” i.e., the commission of an act at least three times. At the same time, it is not necessary to establish such a feature for the composition of torture.

It has been proven that both criminal offenses under investigation have a material component.

From a subjective point of view, both torture and domestic violence can only be committed with intent. However, the distinguishing feature of torture is the presence of a clearly defined goal.

It has been established that the main distinguishing feature of the criminal offenses under consideration is the subject. The subject of torture is general, while the subject of domestic violence is specific.

It has been proven that in the case of competition between Articles 127 and 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, the special provision – Article 126-1 of the Criminal Code – shall apply. However, given its significantly milder sanction, the actions of the guilty person in such cases should be qualified according to the combination of the above provisions.

Key words: criminal liability, elements of a criminal offense, domestic violence, physical violence, psychological violence, economic violence, close persons, torture, severe physical pain, moral suffering, intimidation.

Постановка проблеми. Протягом тривалого часу катування, нелюдське або принижуюче гідність поведіння чи покарання, заборона яких встановлена ст. 3 Європейської конвенції з прав людини, трактувалися виключно як порушення прав людини лише зі сторони держави через дії її посадових чи службових осіб. Проте відносно недавно відбулися суттєві зміни у тлумаченні даної статті Конвенції. На сьогодні нелюдське чи принижуюче гідність поведіння розглядають не тільки в площині «людина-держава», а й визнають порушенням прав людини. Тому катування у приватній сфері досить часто визнається навіть домашнім насильством. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання відмежування катування (ст. 127 КК України) від домашнього насильства (ст. 126-1 КК України).

Мета дослідження. Метою даної статті є встановлення відмежувальних ознак катування та домашнього насильства, а також вирішення проблеми конкуренції ст. 127 та ст. 126-1 КК України.

Стан опрацювання проблематики. Тематика катування була предметом дослідження багатьох учених, зокрема Ю. Кричука, А.В. Лещенка, Ю.О. Поліщука, А.В. Савченко, Ю.С. Таволжанської та ін. Домашнє насильство досліджувалося такими науковцями, як К. Агапова, А.О. Байда, Н. Довгань-Бочкова, О.О. Дудоров, А.А. Запорожець, В.О. Навроцький, А.Є. Олійниченко, К.М. Плутиська, О. Степаненко, М.І. Хавронюк, Р.С. Шакін, А.Я. Шугало та ін. Водночас комплексно проблема відмежування катування від домашнього насильства, як правило, вченими не розглядалася.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 127 КК України катуванням є будь-яке умисне діяння, що спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю або морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб [1].

В той же час ст. 126-1 КК визначає домашнє насильство як умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [1].

Основним безпосереднім об'єктом обох кримінальних правопорушень є фізичне та/або психологічне здоров'я людини. А їх додатковим об'єктом виступають честь, гідність, воля особи тощо. У випадку домашнього насильства таким об'єктом можуть бути ще й сімейні або близькі відносини.

Діяння як ознака об'єктивної сторони що катування, що домашнього насильства може мати форму як дії, так і бездіяльності. При цьому діяння при вчиненні обох кримінальних правопорушень може полягати у заподіянні фізичного або психологічного насильства. Щоправда у ст. 127 КК України мова йде саме про сильний фізичний біль чи моральні страждання. Однак така вказівка на ступінь болю чи страждань не може бути суттєвою відмежувальною ознакою, оскільки поняття «сильний» біль чи страждання не визначене законодавцем та є оціночним. До того ж при вчиненні домашнього насильства такий біль також може бути сильним. Хоча ступінь болю загалом залежить від суб'єктивного сприйняття його потерпілою особою. Больовий поріг (тобто сприйняття болю) є суттєво індивідуальним. Це означає, що ідентичний фізичний вплив на організм може викликати у різних осіб неоднакову суб'єктивну оцінку відчуттів: від практично нульового болю до стану нестерпного страждання. Незважаючи на цю варіативність індивідуальної чутливості, можливо чітко встановити та описати характеристики цього болю. Для юридичної та медичної оцінки можна об'єктивно зафіксувати такі властивості больового синдрому, як час виникнення та тривалість відчуття, локалізація (точне місце розташування), тип або характер болю (наприклад, пекучий, гострий, тупий), чинники, що можуть посилювати чи, навпаки, полегшувати больові відчуття. Тому хоча суб'єктивна інтенсивність болю різна, його об'єктивні параметри піддаються аналізу [2, с. 354].

Варто також зазначити, що в науці відсутнє єдине розуміння поняття сильного фізичного болю та страждань. У Науково-практичному коментарі до КК України (за редакцією М.І. Мельника та М. І. Хавронюка) зазначається, що фізичні страждання є результатом негативного впливу на фізичну сферу особистості. З цієї точки зору, фізичний біль являє собою певний психічний стан, що формується сукупністю фізіологічних реакцій центральної нервової системи у відповідь на надмірно сильні чи деструктивні подразники [3, с. 155].

Деякі медичні джерела підкреслюють, що відчуття болю охоплює не лише фізичний дискомфорт, але й емоційні стани, такі як прикрість, образа або смуток [4, с. 40].

Таким чином, фізичний біль можна визначити як специфічний психічний стан індивіда, що виникає внаслідок страждання, спричиненого прямим фізичним впливом на тіло.

Варто також звернути увагу на те, що однією із форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, є економічне насильство. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року визначає економічне насильство як форму домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [13]. Тому хоча у ст. 127 КК України законодавець прямо не передбачив економічне насильство, однак вважаю, що в окремих випадках воно може бути визнане діянням, спрямованим на заподіяння сильного морального страждання характерного для катування.

У ст. 126-1 КК України є вказівка на «систематичність». У постанові Касаційного кримінального суду у складі ВС від 28.05.2024 у справі № 522/2378/22 наведена правова позиція стосовно поняття «систематичності домашнього насильства», відповідно до якої домашнє насильство, передбачене ст. 126-1 КК України, буде мати місце у разі вчинення однієї з форм насильства (фізичного, психологічного або економічного) втретє [5]. В той час, для складу катування таку ознаку встановлювати не потрібно.

Дещо спірним у науковій літературі є питання щодо наслідків кримінального правопорушення, передбаченого ст. 127 КК України. Одні вчені відносять катування до кримінальних правопорушень з матеріальним складом (С. Багіров [6, с. 169], Л. Дорош, О. Довгань [7, с. 133], В. Кончаковська [8, с. 618], а інші (Ю. Александров [9, с. 59], О. Денисова [10, с. 188], Є. Фесенко [11, с. 28], А. Шульга, В. Павликівський [12, с. 81]) – до кримінальних правопорушень з формальним складом.

Законодавець при конструюванні об'єктивної сторони складу катування передбачив у диспозиції норми його можливі суспільно небезпечні наслідки – сильний фізичний біль або моральні страждання. Тому вважаю, що дане кримінальне правопорушення має матеріальний склад.

Менш дискусійним є питання щодо наслідків домашнього насильства, оскільки в даному складі кримінального правопорушення законодавець окреслив їх більш чітко – фізичні або психологічні страждання, розлади здоров'я, втрата працездатності, емоційна залежність або погіршення якості життя потерпілої особи. Зазначене однозначно свідчить про те, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України має матеріальний склад.

Обидва досліджувані кримінальні правопорушення із суб'єктивної сторони можуть бути вчинені лише з умисною формою вини. Однак відмежувальною ознакою складу катування є наявність чітко встановленої мети – примусити потерпілу чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або покарати потерпілу чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або залякати потерпілу чи інших осіб.

Мета ж домашнього насильства у диспозиції ст. 126-1 КК України не визначена, а тому може бути будь-якою.

Головною ж відмежувальною ознакою досліджуваних складів кримінальних правопорушень є суб'єкт. Суб'єкт катування є загальним, тобто будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. А суб'єкт домашнього насильства – спеціальний. Ним може бути лише подружжя чи колишнє подружжя або інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних чи близьких відносинах.

Водночас не виключено, що катування також може вчинити близька особа із числа тих, що передбачені ч. 2 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року [13]. В такому випадку виникає конкуренція загальної (ст. 127 КК України) та спеціальної (ст. 126-1 КК України) норм, а тому має застосовуватися спеціальна норма. На це вказував і Верховний Суд, зазначаючи у п. 12 Постанови Пленуму «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» від 04.10.2010 р. № 7 про те, що у випадку, коли за певне діяння передбачено відповідальність і загальною, і спеціальною нормами Особливої частини КК, то таке діяння, як правило (тобто можуть бути і виключення), кваліфікується за спеціальною нормою і не потребує додаткової кваліфікації за загальною нормою.

Згідно з п. 11 зазначеної Постанови якщо у складі злочину передбачене діяння, яке у поєднанні з іншими обставинами завжди утворює склад іншого злочину (наприклад, зміст діяння полягає у застосуванні фізичного насильства при вчиненні певного злочину), то питання про його кримінально-правову оцінку необхідно вирішувати з урахуванням того, наскільки охоплюється складом цього злочину таке діяння, а також з урахуванням змісту санкцій відповідних статей (частин статей) Особливої частини КК.

У випадках, коли складом певного злочину охоплюється вчинене одночасно з цим злочином відповідне діяння і санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК встановлене за цей злочин більш суворе максимальне основне покарання, ніж за відповідне діяння, таке діяння не утворює сукупності злочинів і окремої кваліфікації не потребує [14].

Санкція ст. 126-1 КК України передбачає покарання у виді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або пробачийний нагляд на строк до п'яти років, або обмеження волі на той самий строк, або позбавлення волі на строк до двох років. У санкції ж ст. 127 КК України законодавець передбачив покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до шести років, тобто вона є значно суворішою. Тому відповідно до вищезазначеної Постанови Пленуму Верховного Суду України кваліфікувати домашнє насильство, що має ознаки катування, слід за сукупністю норм – за ст. 126-1 та відповідною частиною ст. 127 КК України. Подібної точки зору притримуються і більшість науковців та не визнають її порушенням принципу *non bis in idem*.

Однак з метою запобігання неоднаковому застосуванню зазначених норм на практиці Верховному Суду варто було б висловити свою правову позицію стосовно даного питання, як це було зроблено стосовно деяких інших кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи.

Висновки. Кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 126-1 та 127 КК України мають спільний безпосередній об'єкт. Їх додаткові об'єкти також можуть співпадати, хоча при вчиненні домашнього насильства коло таких об'єктів є дещо ширшим.

І катування, і домашнє насильство з об'єктивної сторони може мати форму як дії, так і бездіяльності. При цьому діяння при вчиненні обох кримінальних правопорушень може полягати у заподіянні фізичного або психологічного насильства. Проте у ст. 127 КК України мова йде саме

про сильний фізичний біль чи моральні страждання. Однак така вказівка на ступінь болю чи страждань не може бути суттєвою відмежувальною ознакою, оскільки саме поняття «сильний» біль чи страждання є оціночним. До того ж при вчиненні домашнього насильства такий біль також може бути сильним.

Однією із форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, є економічне насильство. Хоча у ст. 127 КК України законодавець прямо не передбачив економічне насильство, однак в окремих випадках воно може бути визнане діянням, спрямованим на заподіяння сильного морального страждання характерного для катування.

У ст. 126-1 КК України є вказівка на «систематичність», тобто вчинення діяння принаймні втретє. В той час для складу катування таку ознаку встановлювати не потрібно.

Обидва досліджувані кримінальні правопорушення мають матеріальний склад.

Із суб'єктивної сторони і катування, і домашнє насильство можуть бути вчинені лише з умисною формою вини. Однак відмежувальною ознакою складу катування є наявність чітко встановленої мети.

Головною відмежувальною ознакою досліджуваних складів кримінальних правопорушень є суб'єкт. Суб'єкт катування є загальним, а суб'єкт домашнього насильства – спеціальний.

При конкуренції ст. ст. 127 та 126-1 КК України застосуванню підлягає спеціальна норма – ст. 126-1 КК. Однак зважаючи на її значно м'якшу санкцію, кваліфікувати дії винної особи у таких випадках слід за сукупністю зазначених норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Катеринчук К. В. Біль як оціночна категорія в кримінальному праві України. *Fundamental and applied research in the modern world: The 2nd International scientific and practical conference.* (September 23-25, 2020) BoScience Publisher, Boston, USA. 2020. С. 352–354.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. Київ : Юридична думка, 2012. 1316 с.
4. Завальнюк А.Х. Судова медицина: тлумачний термінологічний довідник. Тернопіль: ТДМУ, 2016. 381 с.
5. Постанова Верховного Суду Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 28 трав. 2024 р. у справі № 522/2378/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119493832>.
6. Багіров С. Катування за обтяжуючих обставин: юридичний аналіз. *Часоп. Київ. ун-ту права.* 2008. № 1. С. 167–172. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/34881/>.
7. Дорош Л., Довгань О. Катування: кримінально-правовий аспект. *Право України.* 2004. № 9. С. 131–134.
8. Кончаковська В.В. Особливості об'єктивної і суб'єктивної сторін суспільно небезпечних діянь, передбачених статтями 127, 373 Кримінального кодексу України, і суміжними з ними складів злочинів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2007. Вип. 38. С. 615–621.
9. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін. Вид. 2-ге, переробл. та допов. / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ : Атіка, 2008. 320 с.
10. Денисова О.В. Ознаки суб'єктивної сторони при кваліфікації діянь, передбачених ст. 127 Кримінального кодексу України. *Часоп. Київ. ун-ту права.* 2007. № 4. С. 185–190.
11. Фесенко Є.В. Нова редакція статті 127 Кримінального кодексу України (науковий коментар). *Адвокат.* 2005. № 4. С. 27–29.
12. Шульга А., Павликівський В. Деякі питання кримінальної відповідальності за катування. *Юрид. радник.* 2005. № 5. С. 79–83.
13. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.
14. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 черв. 2010 р. № 7. *Вісник Верховного суду України.* 2010. № 7. Стор. 6.